

na sokolstvo, katerih se slednji ni (z)mogel popolnoma otresti. »Lepljenje« je bilo možno tudi zaradi njihove (navidezne) »čistosti«, neizmerni želji po slogi in vzajemnem delovanju. Prispevki v zborniku kažejo ključne smernice za nadaljnjo raziskovanje Sokolstva v občem pomenu. (Ra)zbiranje življenjskih zgodb, avtobiografij, biografij, ustna pričevanja članov Sokola (od dece do

starost), ki jih je prekril prah pozabe. Zgodbe iz sveta športa ali telovadnice in ob tik ob njej niso vredne nič manj od tistih iz parlamentarnih dvoran in vež. Odpreti in pobrisati je potrebno prah iz dokumentov v domovih ljudi, katerih (prednikov) ni bilo sram obleči sokolski kroj.

Blaž Javornik

Hkratnost dogajanja

Florian Illies: **1913: Der Sommer des Jahrhunderts** [1913: Poletje stoletja]. Frankfurt am Main: S. Fischer Verlag, 2012. 319 strani.

Za uvod v predstavitev te knjige dve tezi, ki sem ju pobral nekje, nekoč: Teza o primatu rimskega škofa, na katerem temelji papeštvo, se je pojavila (v Rimu) zato, ker so takrat cesarji vladali »na vzhodu«, v Carigradu. Rimski škofje pa so bivali daleč »na zahodu« in bili zato od cesarja razmeroma neodvisni in so tako lahko po mili volji promovirali svojo »vrhovnost«. In druga. Eden od dejavnikov, zaradi katerega je papeška moč začela usihati, je bilo odkritje heliocentričnega sistema našega osončja ter odkritje »Novega sveta«, Amerike. Človeštvo se je začelo zavedati svoje majhnosti ter spremenilo t. i. način razmišljanja.

Se pravi, dva dejavnika, ki se pojavita hkrati, delujeta pogosto drugače, kot če se ne bi pojavila hkrati. V fiziologiji in medicini je ta reč skoraj vsakdanji kruh. Da pa to velja tudi skoraj povsod drugod, sem se zavedel šele ob branju te knjige. Za svojo rabo sem skoval poseben pojem: *hkratnost dogajanja*.

V knjigi gre za rekonstrukcijo dogodkov po raznih virih. Približno tako, kot npr. v Pollackovi *Kaiser von Amerika* (Ameriški cesar, žal ni prevedena v slovenščino), v letih 1880-1900 v Galiciji, ob množičnem izseljevanju v Ameriko. Ali npr. v Kehlmannovi *Vermessung der Welt* (Izmera sveta; prevedena v slovenščino), življenjepis Wilhelma von Humboldta in Karla Friedricha Gaußa ter opis takratnega duha časa (*Zeitgeist*).

In vendar je 1913: *Der Sommer des Jahrhunderts* drugačna: poskuša opisati dogajanja v leposlovju, slikarstvu, kiparstvu, arhitekturi, znanosti, politiki, tehniki – v celotni kulturi tistega časa – v enem samem letu, 1913.

Po mojem mnenju kot *hkratnost dogajanja*. Če poenostavim, na primer, Sigmund Freud je vplival na Arthurja Schnitzlerja – in obratno. Šele tako sta nastala »pravi« Freud in »pravi« Schnitzler. In v takratni medicini je obstajala bolezen »Nevrovegetativna distonija«. Za njo je, tako kot Franz Kafka, zbolel tudi Robert Musil, dobil bolniški dopust in napisal svoje najbolj odmevno literarno stvaritev. Tako je morda na srečo verjel, da je bolan, pa četudi je iz njegovega dnevnika jasno, da je vzrok njegove bolezni njegova žena oz. njegov odnos z njo...

Razumljivo, da je *hkratnost dogajanja* omejena v glavnem na Dunaj, Prago, Berlin, Pariz, London, pa vendar ponekod posega tudi bolj daleč. Tako se pripoved začne »... v prvi sekundi leta 1913,« ko je v New Orleansu policija aretirala dvanajstletnega črnca Louisa

Armstronga. V jetniški celici je divjal tako zelo, da je paznik mlademu zaporniku v roke porinil trobento, ki je bila po naključju na mizi. In prvi koncert je Armstrong imel že v septembru 1913. Se pravi, slavni trobentač je nastal zaradi *hkratnosti dogajanja*...

Kot pričakovano, je *hkratnost dogajanja* opisana po mesecih, ki so hkrati nekakšna poglavja. Nekatera, na primer delovanje Thomasa Manna (in prepletanja z njegovo ženo, Katjo Mann) se vlečejo skozi več poglavij. Burno, da ne rečem viharo življenje Alme Mahler in Oskarja Kokoschke se pojavlja v vsakem poglavju. Skoraj enako Franz Kafka in njegovo dopisovanje s Felice Bauer, snubljenje ljubljene ženske, naj se z njim poroči in hkrati prošnja njej, naj razume, da on ne more živeti z njo. Gustav Klimt in njegovo krdelo ženskih modelov, ki so bile hkrati *ljubice ad hoc* se pojavlja bolj občasno, obstoji pa vedno in povsod.

Ponekod pa je ta *hkratnost dogajanja* bolj epizodna, a nič manj osupljiva. Namreč, očitno je zgodovinsko dokazano, da so v začetku leta 1913 na Dunaju hkrati bivali Stalin, Hitler in Tito. Takole:

»... Na Dunaju bo Stalin ostal štiri tedne. Nikoli več ne bo Rusije zapustil za tako dolgo; naslednje daljše potovanje ga bo popeljalo v Teheran trideset let pozneje, ko bosta njegova sogovornika Churchill in Roosevelt... Iz svojega tajnega skrivališča v schönbrunnski Schloßstraße 30, pri družini Trojanowski, se Stalin pojavi le po redkoma, zaseden je s tem, da izpolni Leninovo nalogo, napisati članek *Marksizem in nacionalno vprašanje*. Le občasno, zgodaj popoldne, si noge raztegne v bližnjem parku gradu Schönbrunn, ki lepo urejen in mrzel leži pred njim. Enkrat na dan se pojavi kratko vznemirjenje, ko cesar Franc Jožef zapusti grad in se s svojo kočijo odpelje vladat v Hofburg. (...) Stalin gre skozi park, zdaj se že mrači. In njemu pride nasproti še en sprehajalec, star 23 let, faliran slikar, ki mu Akademija ni dovolila sprejema. Zdaj pa preganja čas v domu za moške v *Meldemannstraße*. Tudi on, tako kot Stalin, čaka na svojo veliko priložnost. Njegovo ime je Adolf Hitler. Morda sta se takrat oba, o katerih njuni znanci iz tistega časa pripovedujejo, da sta se oba rada sprehajala po schönbrunnskem parku, vljudno pozdravila in privzdignila klobuka...« [str. 26-27].

»... Zgoraj ob oknu pri Trojanowskih stoji Stalin med enim svojih kratkih delovnih premorov, odrine zaveso vstran in pogleda radovedno in hkrati vznemirjeno na prestolonaslednikov avto, ki z veliko hitrostjo švigne mimo njegovega pogleda ... Nekje v mestu pa v tem februarju 1913 mimohiteče vozilo z zlatimi naperami opazuje tudi mlad Hrvat. Zelo dobro pozna kvalitete prestolonaslednikovega avtomobila, saj je avtomehanik

in je od nedavnega v Dunajskem novem mestu testni voznik za firmo Mercedes. Njegovo ime je Josip Broz, 21-letni nastopač in ljubljeneček žensk. Trenutno ga kot ljubimca vzdržuje velikomeščanska Liza Spuner, ki mu tudi plačuje učne ure sabljanja. Z njenimi denarnimi darovi plačuje alimente za svojega novorojenega sina – katerega mater je pravkar zapustil – v domovini. Za Lizo se s svojim testnim avtomobilom vozi po vsej Avstriji, da bi zanj nakupoval nove obleke. Ko pa z njim zanosi, zapusti tudi njo. In to se ponavlja. Nekoč pa se vrne v domovino, ki se zdaj imenuje Jugoslavija, in si jo poredi. Takrat se Josip Broz poimenuje: Tito.« [str. 40-41]

Od epizodnih zgodb se najbolj zabavno bereta dve:

Afera s polkovnikom Alfredom Redlom [str. 134-136]. Zgodbo poznam dobro, saj sem jo *in extenso* že leta 1944 kot 13-letni mulc prebral v knjigi *Vohuni* (H. H. Bendorffa) – ne da bi takrat zmoget in znal dojeti homoseksualno ozadje. Mehanizem takratnega škandala pa je seveda *hkratnost dogajanja* in sem ga odkril šele zdaj: Novinar Egon Erwin Kisch je v zvezi z nogometno tekmo na ta dan čakal enega od nogometašev, ki ga pa ni bilo. Njega, po poklicu ključavničarja je poiskala vojska in zahtevala, naj vlomi v Redlovo stanovanje. In ko je ta nogometaš-ključavničar opravil svoje delo, je Kischu opisal homoseksualne pripomočke v Redlovem stanovanju, kar je Kisch nato brž objavil.

Afera z *Mono Liso* (ukradena je bila leta 1911 v Parizu v Louvru, našli pa so jo decembra 1913 v Firencah [str. 292-296], se bere manj dramatično in manj zabavno, vsekakor pa nadvse baročno. Cirkus, ki bi bil danes nepredstavljen.

Od vseh zgodb o Thomasu Mannu, ki so raztresene po mnogih poglavjih, je najbolj zanimivo branje [str. 105-107]. Njegov na minute natančno razdeljen delovnik in komentarji o njegovi noveli *Smrt v Benetkah*. Razglabljanja o njegovi morebitni homoseksualnosti in kako – potem, ko je bila novela objavljena – je njegova žena Katja Mann vedno znova potovala na različna zdravljenja po različnih zdraviliščih.

Vsako od 12 poglavij pa ima svoj vrhunec v obravnavanju očitno res viharne razmerja Alme Mahler (novopečene vdove; njen soprog Gustav Mahler je umrl leta 1911) s slikarjem Oskarjem Kokoschko. Imam srečo, da poznam film *Mahler* (režiral Ken Russell), ki opisuje ambivalenten (sovražstvo/ljubezen) moško-ženski odnos med tem slavnim komponistom in njegovo v zasebnost odrinjeno soprogo. To se vidi tudi v knjigi *Die Frauen der Genies* (Žen[sk]e genijev, avtorja F. Weissensteinerja), kjer je osebnost Alme Mahler postavljena nekako vzporedno s Constanze Weber (Mozart), Christiano

Wulpius (Goethe), Milevo Marić (Einstein) in tako naprej. Takole:

»... Oskar Kokoschka v svoji sijajni ljubezenski obseidenosti pa seveda ni tako bister. S fizičnim nasiljem hoče Almo, svojo utopijo ženske, ki je meso postala, prisiliti v praktičnost, ki se v njegovem primeru imenuje »zakon«. Tu pa je Alma bolj pametna. Ne verjame v to. A tudi noče, da Kokoschka zapravi vso tisto energijo, ki se zdi, da raste iz tega vzgiba. Torej mu govori: poročila se bom s teboj, brž ko boš ustvaril resnično umetnino. O tega dne dalje njen ljubimec pred očmi nima nobenega drugega cilja. Kupil si je platno, ki ga je je urezal natančno skladno z merami njune skupne postelje, 180 × 220 cm...« [str. 121-122]

»Na Dunaju Oskar Kokoschka še vedno slika na platno, ki je tako veliko kot postelja njegove ljubice Alme, vdove Gustava Mahlerja. V sebi nosi veliko bolečino, Alma je pravkar splavila njunega skupnega otroka. Ne more ji odpustiti, da je uničila sad njune ljubezni. Vedno znova slika obtožujoče slike Alme s skupnim otrokom, katerega življenje si on umetniško izsanjuje. Pri splavu v neki dunajski kliniki je bil zraven in je krvavo vato odnesel s sabo v svoj atelje, bedno znova predse mrmlja: »To bo ostalo moj edini otrok« (in to se je tudi uresničilo). A še vedno je spolno obseden z Almo, dela lahko le, če mu izkaže svojo naklonjenost ... V letu jo je naslikal skoraj stokrat: vedno Almo. To je pustolovska ljubezen, polna jeze, besa, sreče, »tako mnogo pekla kot raja«, meni Alma.« [str. 150-151]

In ko Kokoschka obiše njene starše in jo uradno zasubi, Alma pograbi svojo prtljago in mu uide v Marienbad. Kokoschka pa jo dohiti na železniški postaji in pod njenim vagonskim oknom vpije tako dolgo, da Alma okno odpre. In Kokoschka ji skozi okno porine svoj avtoportret in ji ukaže, naj sliko obesi v hotelski sobi, da bi tako odganjala druge moške. V svojih pismih, polnih ljubosumja, Almi daje groteskna navodila, kako naj svoje telo zakriva pred tujimi pogledi. In četudi se medtem Alma že ozira za drugim moškim, se Kokoschki o tem še sanja ne. Dokonča svojo umetnino in tuhta, ali naj jo naslovi s *Tristan in Izolda*. Takrat pa se v njegovem ateljeju pojavi (slavni) Georg Trakl, seveda pijan in hkrati drogiran, ki sliko poimenuje kot *Windsbraut* [Vihar, str. 187-189]. In to ime je tudi obveljalo.

»... Alma Mahler si je svoje lase povezovala visoko, tako da so se med pogovorom ali plesom zlahka razvezali. Do popolnosti je obvladala, da so ji temni kodri prek obraza padli v idealnem trenutku, tako da je moške zapustila vsa razsodnost. In danes je to radost spet enkrat privoščila Oskarju Kokoschki. (...) In potem presenečenje: Alma Mahler prepozna v sliki Winsbraut

mojstrovino, ki jo je že dolgo zahtevala od Kokoschke. (...) Tako si je predstavljala mojstrovino svojega ljubimca. Kot slepo oboževanje. Da mu je nekoč obljubila, da se bo zato z njim poročila, pa je gladko pozabila. A za nagrado mu je dovolila priti na Semmering, saj je njena hiša že zgrajena. In tam lahko naslika novo sliko.« [str. 268-269]

Slika je dostopna na spletu in je vredna ogleda! Vredno pa je tudi prebrati življenjepis Alme Mahler. Menda je bila zadnja t. i. *femme fatale* in kulturna ikona v ZDA. Če bralec zmore odmisli pikantnost zgodbe, kmalu ugotovi, da gre pravzaprav za vsakdanji pojav; prej pravilo, kot pa izjemo. Le da je pri umetnikih bolj poudarjeno in manj zakrito. In kot nekakšen stranski produkt nastane umetnina. Ki živi svoje samostojno življenje, neodvisno od zadevnega umetnika.

Vsega zanimivega, ponekod grotesknega dogajanja v tej predstavitvi knjige seveda ni mogoče opisati. Na primer lov nemškega cesarja Wilhelma v novembru 1913. Gonjači so divjad gnali mimo lovskega stojišča, na katerem je stalo njegovo veličanstvo in dva služabnika, ki sta neprenehoma nabijala puške. Ko je bilo lova konec, je cesar uplenil 560 kosov divjačine. Ali na primer trapast spor med Freudom in Jungom, ki se je izrodil v razklanost takratnih psihoanalitikov.

Humorna plat tistega časa pa je zajeta v naslednjem anekdotičnem dogodku. Dr. Schnitzler (istoveten s pisateljem Arthurjem Schnitzlerjem) je v svojo ordinacijo sprejel sina nekega industrijalca. Neki poni je sina ugrižnil v penis in je zato hudo krvavel. Tako je zdravnik (Schnitzler) odredil tole: »Pacienta takoj poslati v nezgodno kliniko – ponija pa najbolje k profesorju Freudu.«

Knjiga opisuje leto, ko je bil skoraj ves svet prepričan, da je kak večji vojaški spopad zaradi globalizacije popolnoma izključen. Pa četudi se je Nemčija oboroževala, in četudi so se na Dunaju vzporedno vseskozi vrstili pritiski za preventiven napad na Srbijo.

Knjiga pa tudi opisuje leto silnega intelektualnega vrenja. Morda je to bil *vrhunec pred viharjem*, a če je to res bil, je zrastle iz intelektualnega vrenja že davno prej. In tako se bralec vpraša, kaj je vzrok. Kar hkrati pomeni, da je knjiga 1913: *Der Sommer des Jahrhunderts* izvrstna pobuda za vprašanje: Kaj je človek? Zmešana, brezglava pojava, nevrotik, obseden z iracionalnimi strastmi ter spolnostjo tako, da ne more zgraditi enakopravnega partnerskega odnosa? Desmond Morris (*The Naked Ape*) namreč meni, da je zadnja stopnja »učlovečenja« (razvoj zavedanja samega sebe) hominidov potekala prehitro, zato je *homo sapiens* (še) nekako nedozorelo bitje. Ali pa je človek morda bitje, ki ga je Bog ustvaril po svoji podobi, kot je opisano v poglavju XXX Henohove knji-

ge? Izvirnik, ki je izgubljen, je bil verjetno napisan v klasični grščini. Prevod se je ohranil le v stari cerkveni slovanščini. Jaz sem pred leti naletel na nemški prevod in v slovenščini se stvarjenje človeka bere takole:

»In bil je večer, in bilo je spet jutro, šesti dan. In šestega dne sem velel svoji modrosti, naj naredi človeka iz sedmih sestavin: Njegovo meso iz prsti, njegovo kri iz rose, iz sonca njegove oči in iz brezdanjega morja, njegove kosti iz kamenja, njegove misli iz hitrosti angelov in iz oblakov, njegove kite in lase iz zeli zemlje, njegovo dušo iz mojega duha in iz vetra. In dal sem mu sedem bitnosti: Sluh mesu, videnje očem, duhanje duši, čutenje kitam, okus krvi, kostem potrpežljivost in mišljenju sladkost. Glej, izmislil sem si tudi umetnost govorice. Iz nevidne in iz vidne narave sem ustvaril človeka, iz obeh, smrt in življenje. In slika pozna besedo, tako kot

vsako drugo bitje, v velikem malo in v malem veliko. In na zemlji sem ga postavil kot drugega angela, čistnega, velikega in čudovitega. In postavil sem ga za kralja zemlje in kraljestvo ima od moje modrosti. In od mojih bitij mu na zemlji ni nič enakega.«

No, človek je verjetno oboje. Če se tega zaveda, je dobro. Ve, kaj je gonilo njegove dejavnosti. Bodisi za bolj racionalno plat, znanost – bodisi za bolj iracionalno plat, umetnost. Pa četudi je zato življenje zelo naporno, kot to kaže večno znamenita zgodba o Adamu in Evi in njuni neposlušnosti Bogu, tako da sta končno »jedla od drevesa spoznanja« ter spoznala oboje, odrešenje in pogubo, dobro in zlo. Če se človek svoje nevrotičnosti, iracionalnosti ne zaveda, sledi skoraj vedno poguba ali celo – zlo.

Marjan Kordaš

Kontaminirane pokrajine

Martin Pollack: **Kontaminierte Landschaften** [Kontaminirane pokrajine]. St. Pölten, Salzburg, Wien: Residenz Verlag, 2014. 117 strani.

»... Pri mojem prvem obisku v Kočevskem Rogu sem srečal starca, ki je kot otrok opazoval množično streljanje. S svojim očetom je odšel v gozd, da bi nabiral drva ali gobe, ko so se nenadoma pojavili tovornjaki, natrpani z ljudmi, zastraženimi z vojaki. Skrila sta se in iz varne razdalje sta bila priči poboja ter posledičnemu »odlaganju« trupel v kraških brezni. Možakar je o tem dolgo molčal zaradi strahu, da bi njegovo vedenje utegnilo škodovati njegovi družini. Desetletja ni bilo mogoče javno govoriti o pobojih, pisati pa sploh ne. Bili so tabu, s tajno policijo ter cenzuro strogo varovana državna skrivnost. Enako se je o Katynu dolga leta odzivala sovjetska oblast, in natančno enako se vede beloruski režim glede zadeve Kurapaty. [...]

Kraška brezna pod Krenom niso edini množični grobovi na Kočevskem. Slike skritih množičnih grobov lahko zdaj najdemo že na spletu, zaporedje mrtvaških slik. Jama pod Macesnovo gorico, Jama v Rugarskih klancih, vidimo v globino padajočo razpoko, zavarovana je s preprosto ograjo iz okroglih debel, takšno, kot jo tod vidimo okoli pašnikov za govedo. Izvirna jama, brezna pri Žagi rog in Dvojno brezno pri Cink križu, če naj omenim le nekaj teh strašljivih krajev. Takoj po

množičnih pobojih so bili dohodi do votlin in brezen največkrat razstreljeni z namenom, da bi bilo pozneje iskanje trupel oteženo ali onemogočeno. Ocenjujejo, da je v Sloveniji okoli 600 skritih množičnih grobov. Doslej so bili preiskani le površno ali odprti le delno. Odpiranje vseh grobov ni v načrtu. [...]